

Симеон Султанов не отстъпва по нищо на мнозина от онези книжовници, които са въздигнали литературата в своя професия. Обаче, както видяхме, той няма нищо общо с онова професионално издребняване, което намира удоволствие в равнодушното осчетоводяване на тези факти. За него литературата не е професия, а нещо много повече — една страст, която държи в напрежение ума и сърцето му, и заедно с това една съдба, която определя насоките на неговото съществуване.

За това той я изследва и говори за нея с ентузиазма на влюбен и в неговите литературни портрети не може да се намери дори и най-малка следа от литературна досада — тази най-честа болест на нашата критика. Тъкмо наопротив, тези портрети се четат така, както се чете хубавата художествена проза. А това е много важно, защото е сигурен залог, че те ще стигнат много по-лесно до читателя и ще оставят у него много по-трайни следи от всякакво сухо боравене с литературните факти.

БОРИС ДЕЛЧЕВ

ЗА ПРЕДМЕТА И МЕТОДА НА ЕСТЕТИЧЕСКАТА НАУКА

(Л. Н. Столович — Предмет естетики, „Искусство“ М., 1961, стр. 114)

Възстановяването на ленинския дух в областта на идеологията след XX конгрес на КПСС даде тласък на бурното развитие и на съветската естетика. Периодът на застой, на схоластически умувания, далечни от живите проблеми на изкуството и естетическите потребности на народа се замени постепенно със сериозни научни дирения, с многобройни дискусии, със значително повишаване на изследователската култура. Особен интерес предизвикаха проблемите за природата на естетичното, за предмета и методите на естетическата наука, за връзките ѝ с комунистическото строителство. Възражда се боевата, настъпателна линия в нашата естетика, възраждат се най-добрите традиции, останали ни от времето на Маркс, Енгелс и Ленин.

Сред многобройната нова естетическа книжнина изпква малката по обем, но твърде богата по съдържание и проблематика книга на известния съветски теоретик на изкуството Л. Н. Столович „Предмет естетики“. Ние сме свикнали на лошия обичай книгите по естетика да бъдат като правило дебели, с големи отклонения, изпълнени с мътни разсъждения, които така плашат творците на художествени ценности и ги отблъскват от значителните въпроси на теорията. И затова даже обемът на разглежданата книга може да бъде приятна изненада още повече, че отдавна не ми се е случвало да чета толкова кратко, толкова ясно и в същото време толкова пълно изложение на някои основни въпроси на естетическата наука.

Работата на Столович има следната структура. Първа глава разглежда главните резултати от дискусията за природата на естетичното през последните години. Ядрото на книгата съставя втора глава — „Предметът на естетиката и същността на естетичното“. Но може би най-голям ин-

терес представлява с редица нови съображения глава трета — за границите и методите на естетиката. Обобщаващата четвърта глава разглежда мястото и задачите на естетиката в естетическото възпитание на трудещите се.

Преди всичко ме развълнува отношението, което съветският автор има към научната критика на някои негови предишни възгледи. Л. Н. Столович е признат в литературата като първоизразител на онова гледище, което сега е известно под името „възглед за естетическите свойства (или качества) на действителността“. В този възглед, поне както бе изказван досега, има едно съществено противоречие. Особено когато се разглеждат природните явления се твърди, че формата на естетичното била природна, а съдържанието — обществено. Столович и в миналото страдале в най-малка степен от това противоречие. Но в новата си книга той е отчел всички разумни резултати от критиката, отправена не толкова към него, колкото към единомишлениците му и открито заявява в какво е грешил по-рано и как изменя своето гледище (вж. напр. стр. 57 и др.). Независимо от това дали сме съгласни с гледището на Столович или не, самото отношение към научната критика вече показва новия дух в съветската естетика, от който у нас трябва твърде много да се поучим. Заедно с това прави силно впечатление как Столович спори със опонентите си, с които не е съгласен. На преден план са поставени сериозните научни, фактически и логически аргументи, стремежът да се търси близка до живота и логически непротиворечива теория. Ругатните и необоснованите квалификации са избегнати не само по отношение на марксистите, но и по отношение на буржоазните автори. Това в никаква степен не намалява критическата страст-

ност, на места яркия публицистически патос на автора, напротив, прави книгата му по-убедителна.

Тази черта на автора, която характеризира културата на неговото мислене, е съчетана с една завидна ерудиция. Съвършено сбито той излага основните гледища за природата на естетичното, съществували в домарксистическата и съвременната буржоазна философия и естетика. Прави добро впечатление критическият анализ на възгледите на Баумгартен, Кант, Хегел, Бенедикто Кроче, Бергсон, Николай Харتمان, Петцолд и др. Заедно с това Столович свързва своето разбиране на естетичното с важни, но малко известни изказвания на Маркс от 1857—58 г. г.

Столович е автор, който, въпреки теоретическите абстракции, с които неизбежно оперира в работата си, дълбоко чувства и обича изкуството. За някого тази оценка може да звучи парадоксално. Какъв ще е този теоретик на естетиката, който не чувства и не обича изкуството? За съжаление обаче този парадокс рядко се среща в естетическата книжнина. Често собственият естетически и художествен вкус на теоретика далеч изостава от неговите логически възможности. А у Столович трепетното преклонение пред загадките на художественото чудо се е съчетало с ясна мисъл и здрава марксистко-ленинска методология на изследване.

Столович притежава и силно чувство за съвременност. Със своята работа той съзнателно се стреми да заеме мястото си в борбата за великото комунистическо преустройство на човека. Това дава отражение даже в най-абстрактните дирекции на автора. Самия предмет на естетическата наука се дефинира с оглед на реалните потребности и закономерности на естетическото възпитание.

Всички тези неща характеризират достатъчно ясно достойнствата на автора. Какво е обаче логическото съдържание и убедителност на неговите възгледи?

Главното в тезата на Столович е идеята за обективния и социален характер на естетическите свойства в действителността. От тези позиции той полемизира с многобройните си опоненти, отстоява правото на термина „естетически свойства“ да съществува в естетическата литература. За него правилно всяко същество, в това число и естетическото, е качество в отношение. Става дума тук за реалните, сетивновъзприемаеми качества на явленията. Столович полемизира с Каган, Голдентрих и Боров, защото те са склонни да разглеждат естетическите свойства като духовно съдържание на възприеманите явления или пък изобщо отричат (напр. Голдентрих) наличието на никакви

особени естетически свойства в действителността. Според Столович борбата срещу субективния идеализъм в естетиката изисква, в духа на теорията на отражението, да се приеме обективният характер на естетичното.

Но каква е неговата същина — природна или обществена? Тук Столович полемизира с гледищата на онези теоретици, които смятат естетичното за природна същност, субстанция. Според него не е необходимо и да се поставят въпросите: има ли природен критерий на естетичното? Съществува ли естетичното като особено природно свойство, като особена форма на движение на материята, различна от физическата, химическата, биологическата и пр.? И на двата въпроса Столович отговаря отрицателно. Не е възможно естетическо свойство без природна основа, без природен материал, който съставя структурата и на сетивната непосредност на художествения образ. Но в същото време Столович смята, че застъпването на гледището, според което естетичното е иманентно свойство на природата, не случайно е довеждало до обективен идеализъм или до пряк мистицизъм (стр. 49). Едва марксизмът даде възможност за рационално разбиране на природното и общественото, на тяхната взаимовръзка. „Естетическите свойства даже на природните предмети и явления се образуват в хода на общественно-историческата практика върху основата на опознаването и използването на материалните качества на тези предмети и мястото им в конкретната система на обществените отношения“ (стр. 54). Следователно, както критерият, така и закономерностите на естетичното като своеобразно единство на природно и обществено съдържание са по своя характер социални. Столович интересен, но на места проблематично, анализира въпроса за естетическото въздействие на природни явления за първи път откривани от човека (дълото на океана, глъбините на вселената), като ги свързва с опосредствувания и универсален характер на човешката практика.

Авторът ясно разграничава обекта на естетическото отношение (естетическите свойства) от неговата субективна страна. Той посочва целесъобразната познавателна и оценъчна, активно-преобразувателна същина на естетическата творческа и възприемателна дейност. Очевидно кратко-ста на изложението не е позволила на автора да характеризира по-обстойно основните компоненти на естетическото отношение към действителността — естетическия вкус, възприятие, преживяване,ценка, възгледи, идеал и пр. Столович малко по-обширно излага само своето разбиране за разликата между естетично

изобио и художествено, за спецификата на изкуството.

В резултат на целия този анализ авторът достига до своето определение на предмета на естетиката. Смятайки изкуството за най-важна част от този предмет, той не се съгласява с определението на естетиката като обща теория на изкуството. Нещо повече, според него изкуството само по себе си не е цел на естетическата наука. Такава цел е „естетическото образование и възпитанието на определено естетическо отношение на човека към действителността“ (стр. 74—75). От такива позиции Столович определя „естетиката като наука за същността на обекта и на видовете цялостно сетивно-образно и идейно-емоционално отношение на човека към действителността, в частност и в особеност за същността на закономерностите на развитие на изкуството като висша проява на такава отношение към действителността“ (стр. 75, подчертаното навсякъде от Столович). Съобразно такава разбиране за предмета на науката, цялата нейна проблематика се групира в три раздела: за обекта на естетическото отношение, за субекта на естетическото отношение и за изкуството.

Главата за границите и методите на естетическата наука фактически е продължение на посоченото определение. Столович споделя възгледа за съществуването на система от науки, които изучават един или друг аспект на основния философски въпрос — според него такива са социологията, психологията, логиката, етиката. Всички тези науки се наричат от него философски, но се разглеждат като относително самостоятелни, обособени от философията. Местото на естетиката, по мнението на автора, е сред тези науки. Ето защо на стр. 78 естетиката се определя като философска наука. Обаче в следващото изложение главната грижа на Столович е да посочи относителната самостоятелност на естетиката от философията. Той решително възражава срещу опитите и практиката да се разглежда естетиката само като илюстрация на общите философски положения. Столович многоотстранно аргументира възгледа, че само методологията на диалектическия и историческия материализъм, оставяйки си общ метод на изследване в естетиката, може да послужи като основа за правилни и резултатни специфични методи на естетическия анализ. Но от друга страна, знанието, което дава естетиката, е ново, специфично знание, което нито се свежда до, нито се изчерпва от философското знание. И тук Столович правилно разглежда необходи-

мостта от разкриване естетическата специфика на художествените явления (напр. класовото, партийното, народностното, националното и пр. своеобразие на изкуството) като основен въпрос за качеството на естетическото изследване (стр. 85).

Столович критикува гносеологизма, социологизма и психологизма в естетиката, — но подчертава важната роля на някои философски, социологически и психологически методи за естетически анализ. По същия начин той разграничава естетическото изследване от възможностите, които предлагат на естетиката някои биологически, физиологически или изкуствоведчески методи. Това е много правилно и плодотворно разграничение. Може би тук би могло да се каже нещо и за възможностите, които откриват някои нови раздели на човешкото знание и техника (кибернетика, електроника, теория на информацията) пред естетиката. Но при многоотстранното разглеждане на много помощни методи, струва ни се, че в книгата не са изяснени по-ясно именно специфичните естетически методи. Наистина това е най-малко разработеният за сега въпрос в марксистко-ленинската естетика. Но тъкмо поради това той буди и най-голям интерес. Столович има добри изходни позиции, разглеждайки естетиката като специфична обществена наука. Той е изказал много интересни съображения за методите на естетическото наблюдение и естетическия експеримент, за метода на сравнително-историческия анализ, за мястото на индукцията и дедукцията в метода на естетическото изследване, за логическото и историческото в него, за преобладаването на логическия метод и пр. Но всичко това би ни се искало да стане център на разглежданата книга (или на някоя бъдеща книга), да бъде аргументирано по-обстойно и задълбочено, за да стане не само добър повод за разговор (в това отношение рецензираната работа си е изпълнила предназначението), но и да обогати с нови идеи нашата съвременна марксистко-ленинска естетика. Не е тайна, че именно методологическите въпроси на естетическия анализ все още са твърде занемарени не само в българската, но и изобио в съвременната материалистическа естетика. В същото време буржоазните естетици активно спекулират в тази област. Затова разговорът, подет от Л. Н. Столович, трябва да бъде активно продължен върху една широка научна основа.

Струва ми се, незадоволително е определението на естетическите свойства, което се съдържа на стр. 39—40. То фактически не е определение, а изброяване на онези елементи, които съставят съдържанието на понятието „естетично“. Не се ли е

получил тук логически „кръг“, „idem ped idem“, който Столович правилно критикува в определението на Буров за естетиката?

На стр. 56 Столович издига една много съществена за разбирането на неговата теза алтернатива: или природата не притежава естетически свойства и тогава естетичното е субективна човешка оценка, или пък природата сама по себе си притежава естетически свойства и човекът само ги пренамира в нея. Столович не е съгласен и с едното, и с другото, и вижда решение на алтернативата, като частично примирява двете крайности. Според него природата няма естетически свойства до включването ѝ в обществено-историческата практика (т. е. фактически до появата на природата последната ги придобива като свършено обективни свойства, които са независими от възприятието на отделния субект и се отразяват в съзнанието му именно като обективни дадености. Но заедно с това Столович правилно според мен прибавя веднага — и това е основното в тезата му, — че тези свойства са изцяло обществени. Как все пак да се разбират социалните свойства на природата? Като пряка проява на човешкото творчество? Като пренасяне на асоциации върху още „неочовечената“ природа, които имат корена си в други, подобни прояви на пряка творческа практическа дейност? Колкото и свойството да е качество в отношение, то е все пак свойство на конкретния предмет. И ако кажа, че тази златна пармена ябълка ми действа естетически, значи свойството все пак е там, на нея, значи то е все пак природно свойство — как да се разбира тогава неговото социално съдържание. Или в случая има нещо аналогично с така наречените „вторични качества“? Не идват ли някои затруднения в тезата на Столович (които по-рано се бяха изразили в идеята за социалното съдържание и природната форма на естетичното) и от самото негово разбиране за понятието „естетически свойства“?

Няма ли друг изход от поставената по-горе алтернатива? По тези въпроси би могъл да продължи обменът на мнения — и това в известни случаи би могло да помогне за решаването на големите дискуссионни проблеми.

И накрая си позволявам да не се съглася с мисълта на автора за философския характер на естетическата наука. Уповаването на основния гносеологически въпрос не е убедително, още повече, че психологията, етиката, формалната логика, социологията било повече, било по-малко ярко са изявявали вече претенциите си ако не да са, то поне да станат частни науки (разбира се, тясно свързани с марксистко-ленинската философия). Що се отнася до мисълта, че всяка философия дава своя интерпретация на естетическите проблеми, това в не по-малка степен се отнася и до физическите, биологическите, физиологическите, историческите и пр. проблеми. Оттук обаче не следва, че науките, които изучават тези проблеми, се включват в системата на философската пропедевтика. Самата идея за философска пропедевтика е вече непригодна за съвременното равнище на научното знание, пък и пряко противоречи на разбиранията на Маркс, Енгелс и Ленин за предмета на научната философия. По същество Л. Н. Столович правилно изяснява относително независимия характер на естетиката като частна обществена наука и нейните неразделни връзки с марксистко-ленинската философия. Следователно определението, че естетиката е философска наука, е случаен данък на едно старо гледище, без това да нарушава правилността на общия възглед на автора.

Книгата на Л. Н. Столович „Предмет естетиката“ е сериозен принос в решаването на най-трудните съвременни въпроси на естетическата наука. Тази книга достойно представя съветската естетическа мисъл. Ето защо би трябвало да бъде преведена на български език, за да може да бъде ползувана от широк кръг изучаващи и интересувачи се от проблемите на марксистко-ленинската естетика.

КРЪСТЬО ГОРАНОВ

Редакционен комитет:

ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ — главен редактор

ГЕОРГИ ДИМОВ, ГЕОРГИ ПАНЕВ, ЕМИЛ ГЕОРГИЕВ, ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ,
МИНКО НИКОЛОВ, ПЕТЪР ДИНЕВ, СТОЯН КАРОЛЕВ, ТОДОР ПАВЛОВ

Редактор-секретар — Христо Йорданов